

Russocki, Stanisław

"Studies in Medieval Legal Thought :
Public Law and the State, 1100-1322",
Gaines Post, Princeton 1964 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 57/2, 296-298

1966

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Gaines Post, *Studies in Medieval Legal Thought. Public Law and the State, 1100—1322*, Princeton University Press 1964, s. XV, 633.

Gaines Post, sześćdziesięciodwuletni profesor Uniwersytetu w Princeton (w latach 1942—1964 w Wisconsin) należy dziś do grona najwybitniejszych znawców problematyki dziejów i roli „obojga praw” w średniowieczu. Jest on autorem wielu rozpraw i studiów publikowanych na przestrzeni ostatnich lat trzydziestu, głównie na łamach takich periodyków jak „*Traditio*”, „*Seminar*”, „*Speculum*” czy „*Welt als Geschichte*”. Poczynione w nich ustalenia zdobyły sobie trwałe miejsce w nauce światowej¹.

Prezentowany tu tom stanowi zbiór jedenastu studiów będących, poza jednym, przedrukami prac dawniejszych, przejranych i z reguły uzupełnionych wynikami najnowszych badań. Całość zbioru uzupełniają wstęp, podsumowanie, spinające w jedną całość szkice powstałe w różnym czasie, obszerna bibliografia oraz znakomity indeks osobowo-rzeczowy.

Nić przewodnią wszystkich rozważań Posta stanowi przekonanie, iż w procesie formowania się zrębów nowożytnej Europy decydujące znaczenie odegrały wieki XII i XIII. Wbrew opiniom największych autorytetów (Burchard, Meinecke, Lagarde), wiążących powstawanie idei nowożytnego państwa z dobą Renesansu. Post w dziełach prawników średniowiecza odnalazł wyraźnie rysującą się, opartą na wzorach rzymskich koncepcję „prawa publicznego”, a nawet „racji stanu” (szczególnie s. 12 nn., 241 nn.).

W części pierwszej pracy (rozdziały I—IV) autor ukazuje na kilku przykładach wpływy prawa rzymsko-kanonicznego na rozwój pojęcia korporacji oraz wyłanianego przez nie przedstawicielstwa: „Korporacja magistrów paryskich 1200—1246” (s. 27—60); „Prawo rzymskie a początki przedstawicielstwa w Hiszpanii oraz Italii 1150—1250” (s. 41—90); „*Plena potestas* oraz *consensus* w średniowiecznych zgromadzeniach” (s. 91—162); „Rzymsko-kanoniczna maksyma *Quod omnes tangit* u Bractona oraz we wczesnych parlamentach angielskich” (s. 163—240). Oparta o szeroką kwerendę źródłową (*inclusive* z rękopisami) analiza ewolucji korporacji i ich przedstawicielstwa w skali europejskiej pozwoliła autorowi zmodyfikować tezy dawniejszej literatury hiszpańskiej (Altamira, Colmeiro, Ballestrasy Beretta) widzącej przedstawicielstwo miast w Kortezach Hiszpanii już na przełomie XI i XII stulecia. Jak pisze Post (s. 78 n.) właściwa reprezentacja pojawiła się tam nie wcześniej jak w połowie XIII w. Do tego czasu osoby występujące w Kortezach w imieniu miast, to po prostu lokalni urzędnicy wzywani jedynie po to, by udzielić informacji na temat tego, co się u nich dzieje, składać przysięgę wierności władcom oraz zawiadamiać osoby podlegające ich władzy o treści podejmowanych na zjazdach decyzji. Nie wyrażali oni zgody na nic w imieniu miast, ani nie uczestniczyli nawet w obradach.

Prymat w rozwoju instytucji przedstawicielskich przyznać trzeba Italii, w której Inocenty III, a następnie Fryderyk II przyczynili się do ich rozwoju. Najpóźniej, bo dopiero w drugiej połowie XIII w. instytucje przedstawicielskie pojawiły się miały we Francji i w Anglii. Zdecydowany przeciwnik teorii „dyfuzjonizmu”, Post stale podkreśla, iż na to, by w jakimś kraju mogły powstać instytucje przedstawicielskie, musiał najpierw zaistnieć szereg okoliczności. Rozwój nauki prawa dostarczał jedynie wygodnej aparatury pojęciowej oraz wzory dla szczegółowych rozwiązań (s. 5, 61, 564).

¹ Por. o tym A. Marongiu, *Il parlamento in Italia nel medio evo e nell'eta moderna*, Milano 1962, s. 35 n.

Co się tyczy zgody zainteresowanych na pewne postanowienia władzy centralnej (*consensus*), to jej początki w społeczeństwie feudalnym widzi autor we wspólnych prawach do ziemi dawnych Germanów i kolektywnej zgodzie na dopuszczenie nowego osadnika (por. *Lex Salica* — § 42: „*De migrantibus*”). Z czasem dalszy rozwój stosunków doprowadzić miał do sytuacji, w której zgoda poszczególnych osób lub przedstawicieli grup w powiązaniu z zasadą, iż sprawy dotyczące ogółu przez wszystkich muszą być potwierdzone (*quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet*), stała się jedną z podstaw ustroju stanowego (s. 15 nn., 181 nn.).

W części drugiej książki uwaga autora skoncentrowała się na genezie i ewolucji takich pojęć, jak *communitas regni*, *status regni*, czy *ratio status*. Wykraczały one swym zasięgiem poza krąg myśli feudalnej, przygotowując grunt pod nowożytną koncepcję prawa narodowego, nadrzędnego czynnika w stosunku do partykularnych interesów, dominujących w dawnego typu *regna* czy *imperia*. Termin *ratio*, zdaniem Posta, posiada trzy zasadnicze znaczenia — racja bytu samych rządów i ich władzy publicznej; argument używany przez władców w celu zachowania *status* czyli ogólnego dobra państwa i ludu; racja bytu samego państwa (s. 254—368).

Rozwijają to zagadnienie kolejne szkice — V. „*Ratio publicae utilitatis, ratio status, oraz racja stanu, 1100—1300*” (s. 241—309); VI. „*Status regni — Lestat du Roialme w Statucie z Yorku 1322 r.*” (s. 310—332); VII. „*Status id est magistratus oraz l'Etat, c'est moi*” (s. 333—367); VIII. „*Status regis a Lestat du roi w Statucie z Yorku 1322*” (s. 368—414); IX. „*Prawo rzymskie i klauzula zakazu alienacji w angielskiej przysiędze koronacyjnej*” (s. 415—433); X. „*Prawo publiczne, państwo, nacjonalizm*” (s. 434—493); XI. „*Naturalny charakter społeczeństwa a państwo*” (s. 494—557).

W związku z ponownym ożywieniem badań nad genezą i rozwojem poczucia narodowego w wiekach średnich² na baczniejszą uwagę zasługuje szkic dziesiąty. Stanowi on rozwinięcie dawniejszej rozprawki autora pt. „*Two notes on nationalism in the Middle Ages*”, opublikowanej w 1953 r. na łamach „*Traditio*” (t. IX).

Wreszcie słów parę o rozdziale ostatnim. Publikowany w omawianym tomie po raz pierwszy, oparty został przede wszystkim na analizie tekstów pisarzy z XII i XIII w. Poszerza on perspektywy i pogłębia naszą wiedzę na temat wpływu arystotelizmu i tomizmu na formowanie się organicznej koncepcji społeczeństwa oraz podstaw nowożytnych doktryn polityczno-prawnych. Jeżeli dotąd podstawowym kompendium w tej dziedzinie pozostawała praca G. de Lagarde³, obecnie będzie ona musiała być konsultowana wspólnie ze studium Posta.

Na zakończenie warto przytoczyć fragment konkluzji autora: „Prawo rzymskie stało się pomocne zarówno dla ludzi wolnych, ułatwiając im zrzeszanie się we wspólnotach uznawanych za korporacje oraz uzyskanie reprezentacji swych praw wobec sądów czy na zgromadzeniach, jak też i dla monarchii. Tę ostatnią wspierało ono w walce o podporządkowanie partykularnych interesów ogólnemu dobru *communitas regni*, której pozwoliło z kolei nabyć podstawowe, jeżeli zgoła nie wszystkie atrybuty nowożytnego państwa... Prawo rzymskie, stając się trzonem prawa publicznego państw narodowych, dawało monarchom możliwość domagać się wierności wobec siebie oraz królestwa, zgoła odmiennej od osobistej wierności wasala w stosunku do seniora” (s. 568).

Oto zaledwie garść myśli i wątków tematycznych wydobytych z pokaźnego tomu, który będzie stanowił niewątpliwie nieodzowny element warsztatu pracy ba-

² Por. w związku z tym ostatnią pracę Fr. Grausa, *Die Entstehung der mittelalterlichen Staaten in Mitteleuropa*, „*Historica*” t. X, Praha 1965, s. 57 nn.

³ G. de Lagarde, *La naissance de l'esprit laïque au déclin du Moyen Age* t. II, wyd. 2, Louvain—Paris 1958.

daczy, myśli i kultury prawno-politycznej wieków średnich oraz wczesnego renesansu. Na tle coraz częściej pojawiających się zbiorów i wyborów pism żyjących jeszcze badaczy, omawiana pozycja wyróżnia się szczególną dbałością wydawcy o to, by czytelnik zyskał możliwość zapoznania się nie tylko z cząstkowymi ustaleniami autora, ale miał również możliwość zrozumienia jego ogólnych koncepcji i założeń teoretycznych.

Stanisław Russocki

Irena Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia w Związku Pruskim i wojnie trzynastoletniej w latach 1440—1466*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu t. LXX, zesz. 3, Toruń 1965, s. 177, 2 nlb.

Omawiana książka I. Janosz-Biskupowej przynosi wiele wiadomości wykraczających poza zakres sprecyzowany tytułem. Doskonała orientacja autorki w zasobach bogatego archiwum toruńskiego pozwoliła na zebranie wielu interesujących materiałów, które rozszerzają nasze wiadomości o życiu piętnastowiecznego miasta. Historycy znajdują w książce informacje dotyczące spraw społecznych, gospodarczych, szeroko pojętej kultury duchowej i materialnej, stosunków ustrojowo-prawnych, niezależnie od tego, że głównym przedmiotem zainteresowania Biskupowej są dzieje polityczne.

Praca podzielona została na trzy części. W pierwszej omówiono rolę Torunia w Związku Pruskim i zanalizowano przyczyny narastającego konfliktu między miastem a Krzyżakami w latach 1440—1454. Część druga, zatytułowana „Udział Torunia w wojnie trzynastoletniej”, obejmuje trzy rozdziały: wkład militarny miasta, wkład finansowy i akcję dyplomatyczną. Ostatnia część omawia wewnętrzne dzieje Torunia w okresie wojny sygnalizując m. in. zagadnienia handlu, rzemiosła i stosunek do Krzyżaków. Osobno wreszcie poddane zostały analizie przywileje wydane dla miasta przez Kazimierza Jagiellończyka, a stanowiące, jak słusznie stwierdza autorka, najtrwalszy owoc działalności Torunia w procesie zjednoczenia z Polską i podstawę prawną rozwoju miasta do 1793 r. Zakończenie podsumowuje wyniki pracy, a znakomitym przewodnikiem jest zestawienie chronologiczne wydarzeń zaszłych między 13 marca 1440 (powstanie Związku Pruskiego) i 19 października 1466 (zawarcie II pokoju toruńskiego) wraz z odsyłaczami do tekstu książki. Wykaz źródeł, literatury oraz indeks osób i miejscowości uzupełniają wydawnictwo.

Na konstrukcji pracy wyraźnie odbijają się dwa założenia autorki. Pierwsze, zmierzające do zerwania z tradycyjnym układem chronologicznym materiału i stosujące jego problemowe ujęcie. Drugie — godne powszechnego naśladowania — polegające na ograniczeniu się do szczegółowego omawiania tylko nowych, przez siebie zebranych materiałów oraz do polemik (np. z E. Cieślakiem w sprawie podłoża ruchów społecznych w Toruniu). Natomiast zagadnienia znane już z dotychczasowej literatury (np. dotyczące powiązań gospodarczych Prus z Polską, handlu wiślanego itp.) zostały jedynie zasygnalizowane, może nawet nie zawsze wyczerpująco, wraz z odesłaniem do innych prac. Pierwsze założenie doprowadziło do pewnych powtórzeń, z góry zapowiadanych zresztą przez autorkę.

Niektóre z przedstawionych zagadnień, nawet w świetle materiałów przytoczonych przez autorkę można by zapewne rozwinąć. Do nich należy w pierwszym rzędzie sprawa narodowości torunian. Czy rzeczywiście sprawa ta ogranicza się do układu stosunków torunianie — Krzyżacy, torunianie — mieszkańcy Rzeszy, torunianie — poddani państwa polskiego? Rzecz można by chyba przedstawić w innym świetle. W XV w. funkcjonowało wiele patriotyzmów — od najwęższego,